

Den gamla bondkvinnan – Selma Lagerlöf

Nils Holgersson är 14 år gammal. Han är elak mot djuren på den gård han bor på med sina föräldrar. Därför förvandlas han till en liten pyssling av hustomten. När tamgåsen Mårten bestämmer sig för att följa med en flock vildgäss kommer även Nils med, och under några månader får Nils se och uppleva en stor del av Sverige. Det hela verket som Selma Lagerlöf skrivit heter "Nils Holgerssons underbara resa" och består av små berättelser, som "Den gamla bondkvinnan". När vi kommer in i handlingen letar Nils, Mårten och ytterligare en gås efter någonstans att sova.

Torsdag 14 april

Men sent omsider, när det hade blivit så mörkt, att det knappt fanns en strimma av dagen kvar under himmelen, och de två, som behövde sova, färdades fram i halvsömn, råkade de på en bondgård, som låg ensam, långt skild från alla grannar. Och inte nog med att den låg så ödsligt, utan den såg ut att vara alldeles obebodd. Ingen människa rörde sig på gårdsplanen. När den av de tre, som kunde hålla sig vaken, såg stället, tänkte han: "Nu får det gå hur det vill, men i den här gården måste vi försöka att komma in. Något bättre kan vi nog inte finna."

Strax därpå stod de alla tre på gårdsplanen. De två somnade i samma stund, som de fick stanna, men den tredje såg sig ivrigt omkring för att finna ut var han kunde komma in under tak. Det var ingen liten gård. Utom boningshus och stall och lagård fanns där långa längor med lador och logar och bodar och redskapsskjul. Men alltsammans såg fasligt fattigt och förfallet ut. Husen hade gråa, mossslupna, lutande väggar, som tycktes färdiga att ramla omkull. I taket fanns gapande hål, och dörrarna hängde snett på brustna gångjärn. Det var tydligt, att ingen på långa tider hade brytt sig om att slå spik i vägg på detta ställe. Emellertid hade han, som var vaken, räknat ut vilket hus som var lagården. Han rusade upp reskamraterna ur deras sömn och förde dem fram mot lagårdsdörren. Denna var lyckligtvis inte stängd med annat än en krok, som han lätt kunde peta upp med ett spö. Han drog redan en suck av lättnad vid tanken på att de snart skulle vara i säkerhet. Men när lagårdsdörren svängde upp med ett gällt gnisslande, hörde han, att en ko började råma. "Kommer ni nu äntligen, matmor?" sade kon. "Jag trodde, att ni inte tänkte ge mig någon mat i kväll." Den vakne stannade helt förskräckt i dörren, när han märkte, att inte lagården stod tom. Men han

såg snart, att där inte fanns mer än en enda ko och en tre eller fyra höns, och då fattade han mod igen. "Vi är tre fattiga resande, som önskar att komma in på något ställe, där ingen räv kan överfalla oss och ingen människa fånga oss", sade han. "Vi undrar mycket om detta kan vara en bra plats för oss." "Jag kan inte tro annat", svarade kon. "Nog är väggarna dåliga, men inte går räven igenom dem ännu, och här bor ingen annan än en gammal gumma, som visst inte är i stånd att ta någon till fånga. Men vad är ni för ena?" fortfor hon, i det att hon vred sig i båset för att få syn på nykomlingarna. - "Jo, jag är Nils Holgersson från Västra Vemmenhög, som har blivit förvandlad till tomte", svarade den första av de inträdande, "och jag har med mig en tamgås, som jag brukar rida på, och en grågås". - "Så rart främmande har inte varit inom mina väggar förr", sade kon, "och ni ska vara välkomna, fast nog hade jag hellre önskat, att det hade varit min matmor, som hade kommit för att ge mig kvällsvard."

Pojken förde nu in gässen i lagården, som var ganska stor, och ställde dem i ett tomt bås, där de ögonblickligen somnade. Åt sig själv drog han ihop en liten bädd av halm och väntade sig, att han genast skulle falla i sömn han också. Men härav blev ingenting, för den stackars kon, som inte hade fått sin kvällsvard, höll sig inte stilla ett ögonblick. Hon skakade i halslänken, flyttade sig i båset och klagade över hur hungrig hon var. Pojken kunde inte få en blund i ögonen, utan blev liggande och gick igenom allt, som hade hänt honom under de senaste dagarna.

Kon hade hela tiden stått och bråkat i båset. Nu började hon plötsligt tala med pojken: "Jag tyckte, att en av dem, som kom in här, berättade, att han var en tomte. Om det är så, förstår han sig väl på att sköta om en ko." - "Vad är det, som fattas dig?" frågade pojken. - "Det fattas mig allt möjligt", sade kon. "Jag är varken mjölkad eller ryktad. Inte har jag fått nattfoder i krubban, och inte har jag fått bäddat under mig. Matmor kom hit in i skymningen för att göra i ordning åt mig, som hon brukade, men hon kände sig så sjuk, att hon strax måste gå in igen, och hon har inte kommit tillbaka." - "Det är bedrövligt, att jag ska vara så liten och kraftlös", sade pojken. "Jag tror inte, att jag är i stånd att hjälpa dig." - "Inte ska du inbilla mig, att du är kraftlös, därför att du är liten", sade kon. "Alla tomtar, som jag har hört talas om, har varit så starka, att de har kunnat dra ett helt lass hö och slå ihjäl en ko med ett knytnävslag. Pojken kunde inte låta bli att skratta åt kon. "Det var nog tomtar av annat slag än jag, det", sade han.

"Men jag ska lossa din halslänk och öppna dörren för dig, så att du kan gå ut och dricka i en av vattenpussarna på gården, och så ska jag försöka klättra upp på höloftet och vräka ner hö i din krubba." - "Ja, det vore ju alltid någon hjälp", sade kon.

Pojken gjorde, som han hade sagt, och när kon stod med fylld krubba framför sig, tänkte han, att han äntligen skulle få sova. Men han hade knappt krupit ner i bädden, förrän hon på nytt började tala med honom. "Du blir väl utledsen på mig, ifall jag ber dig om en sak till", sade kon. - "Det gör jag inte, om det bara är något, som jag kan rå med", sade pojken. - "Då vill jag be dig, att du går in i stugan här mittemot och ser efter hur det står till med matmor. Jag är rädd för att det har hänt henne en olycka." - "Nej, det kan jag inte", sade pojken. "Jag törs inte visa mig för människor." - "Du kan väl inte vara rädd för en gammal sjuk gumma", sade kon. "Men du behöver inte heller gå in i stugan. Ställ dig bara utanför dörren, och titta in genom dörrspringan!" - "Ja, om det inte är något annat ni begär av mig, så får jag väl göra det", sade pojken.

Därmed öppnade han lagårdsdörren och begav sig ut på gårdsplanen. Det var en förfärlig natt att komma ut i. Varken måne eller stjärnor lyste, vinden ven, och regnet skvalade ner. Men det värsta var, att sju stora ugglor satt i rad på takåsen av boningshuset. Det var rysligt bara att höra dem, där de satt och klagade på vädret. Och än värre var det att tänka på att om en enda av dem fick syn på honom, så var det ute med honom. "Stackare den, som liten är!" sade pojken, när han gav sig ut på gårdsplanen. Och det hade han skäl att säga. Han blåste omkull två gånger, innan han kom fram till boningshuset, och ena gången svepte vinden ner honom i en av vattenpussarna, som var så djup, att han höll på att drunkna. Men fram kom han i alla fall. Han klättrade uppför ett par trappsteg, krånglade sig över en tröskel och kom in i förstun. Stugdörren var stängd, men nere i ena hörnet var ett stort stycke borttaget, för att katten skulle kunna gå ut och in. Det var alltså ingen svårighet för pojken att se efter hur det stod till i stugan. Knappast hade han kastat en blick dit in, förrän han ryckte till och drog tillbaka huvudet. En gammal, gråhårig kvinna låg utsträckt på golvet därinne. Hon varken rörde sig eller jämrade sig, och hennes ansikte lyste besynnerligt vitt. Det var, som om en osynlig måne hade kastat ett blekt ljus över det.

Pojken kom ihåg, att när hans morfar hade dött, hade också hans ansikte blivit så där underligt vitt. Och han förstod, att den gamla människan, som låg på golvet i stugan, måste vara död. Döden hade väl kommit över henne så hastigt, att hon inte en gång hade hunnit lägga sig på sin säng. Han blev förfärligt rädd, när han tänkte på att han mitt i mörka natten befann sig ensam med en död. Han kastade sig huvudstupa utför trappan och rusade tillbaka till lagården.

När han talade om för kon vad han hade sett i stugan, hörde hon upp att äta. "Jaså, matmor är död", sade hon. "Då lär det snart bli slut med mig också." - "Det blir väl alltid någon, som tar hand om er", sade pojken tröstande. - "Du vet inte, du", sade kon, "att jag redan är dubbelt så gammal, som en ko brukar vara, innan hon läggs på slaktbänken. Men jag bryr mig heller inte om att leva längre, sedan hon därinne inte mer kan komma och pyssla om mig." Hon sade inte mer på en stund, men pojken märkte nog, att hon varken sov eller åt. Det dröjde länge, innan hon började tala på nytt. "Ligger hon på nakna golvet?" frågade hon. - "Ja, det gör hon" sade pojken. - "Hon hade för vana att komma ut i lagården", fortsatte kon, "och tala om allt, som bekymrade henne. Jag förstod vad hon sade, fast jag inte kunde svara henne. De här sista dagarna gick hon och talade om att hon var rädd för att hon inte skulle ha någon hos sig, när hon dog. Hon var ängslig för att ingen skulle trycka till hennes ögon eller lägga hennes händer i kors över bröstet, sedan hon var död. Kanske att du vill gå in och göra detta?" Pojken blev tvehågsen. Han mindes, att när hans morfar hade dött, hade mor varit noga med att lägga honom till rätta. Han visste, att detta var något, som måste göras. Men å andra sidan så kände han, att han inte i den hemska natten vågade gå till den döda. Han sade inte nej, men han tog heller inte ett steg mot lagårdsdörren.

Ett par ögonblick stod den gamla kon tyst, liksom som om hon hade väntat på svar. Men när pojken ingenting sade, upprepade hon inte sin begäran. I stället började hon att tala med honom om sin matmor. Det var mycket att tala om. Det var först och främst att berätta om alla de barn, som hon hade dragit upp. De hade ju varit i lagården var dag, och om sommaren hade de gått vall med boskapen på mossen och i hagarna, så att den gamla kon hade väl reda på dem. De hade varit präktiga allihop och glada och arbetsamma. En ko visste nog vad hennes vaktare dugde till.

Och likaså var det mycket att berätta om gården. Den hade inte alltid varit så fattig, som den nu var. Den var mycket vidsträckt, fast den till största delen bestod av mossar och steniga hagar. Det var inte mycket plats för åkrar där, men det fanns ypperligt bete överallt. En tid hade det stått kor i vartenda bås i lagården, och oxstallet, som nu stod alldeles tomt, hade varit fullt av oxar. Och då hade det rått lust och glädje både i stuga och fähus. När matmodern öppnade lagårdsdörren, hade hon trallat och sjungit, och alla korna hade råmat av glädje, när de hörde henne komma. Men husbonden hade dött, medan barnen var så små, att de ännu ingen nytta kunde göra, och matmodern hade måst överta gården och allt arbetet och omsorgen. Hon hade varit stark som en karl, och hon hade plöjt och skördat. Om kvällarna, när hon kom in i lagården för att mjölka, var hon ibland så trött, att hon grät. Men när hon tänkte på sina barn, blev hon glad igen. Då slängde hon bort tårarna ur ögonen och sade: "Det gör ingenting. Jag får goda dar, jag med, bara mina barn blir vuxna. Ja, bara de blir vuxna." Men så snart barnen var vuxna, kom en besynnerlig längtan över dem. De ville inte stanna hemma, utan de reste bort till främmande land. Deras mor fick aldrig någon hjälp av dem. Ett par av barnen hade hunnit gifta sig, innan de for, och de hade lämnat sina småbarn kvar i hemmet. Och dessa barn följde nu matmodern i lagården, såsom hennes egna hade gjort. De vallade korna, och de var bra och präktigt folk. Och om kvällarna, när matmodern var så trött, att hon kunde somna mittunder mjölkningen, väckte hon upp sig till nytt mod genom att tänka på dem. "Jag får nog goda dar, jag med", sade hon och ruskade av sig sömnen, "bara de blir vuxna." Men när dessa barn blev vuxna, reste de bort till föräldrarna i det främmande landet. Ingen kom tillbaka, ingen stannade hemma. Den gamla matmodern blev ensam kvar på gården. Hon bad dem nog aldrig, att de skulle stanna kvar hos henne. "Tycker du, Rödlinna, att jag skulle be dem stanna här hos mig, när de kan få fara ut i världen och få det bra?" brukade hon säga, när hon stod i båset hos den gamla kon. "Här i Småland hade de ju bara fattigdom att vänta."

Men när det sista barnbarnet var rest, hade det varit slut med matmodern. Hon blev på en gång lutande och grå, och hon stapplade, då hon gick, som om hon inte mer orkade röra sig. Och hon slutade upp att arbeta. Hon ville inte sköta om gården, utan lät allting förfalla. Hon hjälpte inte mer upp husen, och hon sålde bort både oxar och kor. Det enda hon behöll var den gamla kon, som nu talade med Tummetott. Henne lät hon leva, därför att alla barnen hade gått vall

med henne. Hon kunde nog ha tagit i sin tjänst pigor och drängar, som hade hjälpt henne med arbetet, men hon tålde inte att se främmande omkring sig, sedan hennes egna hade övergivit henne. Och kanske att hon var mest nöjd med att gården förföll, när intet av barnen skulle komma och överta den. Inte brydde hon sig om, att hon själv blev fattig, därför att hon inte vårdade sig om det, som var hennes. Men hon var ängslig för att barnen skulle få reda på hur svårt hon hade det. "Bara inte barnen får veta detta! Bara inte barnen får veta detta!" suckade hon, när hon stapplade genom lagården. Barnen skrev jämt och bad, att hon skulle fara ut till dem, men det ville hon inte. Hon ville inte se det land, som hade tagit dem ifrån henne. Hon var ond på det. "Det är väl dumt av mig, att jag inte tycker om det där landet, som har varit så bra för dem", sade hon. "Men jag vill inte se det."

Hon tänkte aldrig på annat än barnen och på detta, att de hade måst resa. När det blev sommar, ledde hon ut kon, för att hon skulle få beta på den stora mossen. Själv satt hon hela dagarna vid kanten av mossen med händerna i skötet, och när hon gick hem, sade hon: "Ser du, Rödlinna, om här hade funnits stora, feta åkrar i stället för denna ofruktbara mossen, då hade de inte behövt resa." Hon kunde vredgas på mossen, som bredde ut sig så stor och inte gjorde någon nytta. Hon kunde sitta och tala om att det var mossens skull, att barnen hade farit ifrån henne.

Denna sista kväll hade hon varit mer darrande och svag än någonsin förut. Hon hade inte en gång orkat med mjölkningen. Hon hade stått lutad mot båset och talat om, att två bönder hade varit hos henne och bett att få köpa mossen. De ville dika ut den och så och skörda på den. Detta hade gjort henne både ängslig och glad. "Hör du, Rödlinna", hade hon sagt, "hör du, att de sade, att det kan växa råg på mossen? Nu ska jag skriva till barnen, att de kommer hem. Nu behöver de inte stanna borta längre, nu kan de få sitt bröd här hemma." Det var detta, som hon hade gått in i stugan för att göra.

Pojken hörde inte mer vad den gamla kon berättade. Han hade öppnat lagårdsdörren och gått över gården in till den döda, som han nyss förut hade varit så rädd för. Allra först stod han en stund stilla och såg sig omkring. Det var inte så fattigt i stugan, som han hade väntat sig. Den

var rikligt försedd med sådana saker, som bruka finnas hos dem, som ha släktingar i Amerika. I ett hörn fanns en amerikansk gungstol, på bordet framför fönstret låg en brokig plyschduk, ett vackert täcke var brett över sängen, på väggarna hängde de bortresta barnens och barnbarnens fotografier i granna, utskurna ramar, på dragkistan stod höga vaser och ett par stakar, med tjocka, vridna ljus. Pojken sökte reda på en tändstickslåda och tände de där ljusen, inte därför, att han behövde se bättre, än han redan gjorde, utan därför, att han tyckte, att detta var ett sätt att hedra den döda. Sedan gick han fram till henne, tryckte igen hennes ögon, lade hennes händer i kors över bröstet och strök det tunna, gråa håret tillbaka ur ansiktet. Han tänkte inte mer på att vara rädd för henne. Han var så innerligt bedrövad över att hon måst leva fram till sin ålderdom i ensamhet och längtan. Nu skulle han åtminstone vaka över hennes döda kropp denna natt. Han letade reda på psalmboken och satte sig att läsa upp ett par psalmer halvhögt. Men mitt i läsningen stannade han, därför att han hade kommit att tänka på mor och far. Tänk, att föräldrar kan längta så efter sina barn! Det hade han aldrig vetat. Tänk, att livet kan vara liksom slut för dem, när barnen är borta! Tänk, om de där hemma längtade efter honom på samma sätt, som denna gamla hade längtat! Den tanken gjorde honom glad, men han tordes inte tro på den. Han hade inte varit sådan, att någon kunde längta efter honom. Men vad han inte hade varit, det kunde han kanske bli.

Runt omkring sig såg han de bortrestas porträtt. Det var stora, starka karlar med kvinnor med allvarsamma ansikten. Det var brudar i långa slöjor och herrar i fina kläder, och det var barn, som hade krusat hår och vackra, vita klänningar. Och han tyckte, att de alla stirrade blinda ut i luften och inte ville se. "Stackars er!" sade pojken till porträtten. "Er mor är död. Ni kan inte mer gottgöra, att ni reste ifrån henne. Men min mor lever!" Här avbröt han sig och nickade och smålog åt sig själv. "Min mor lever", sade han. "Både far och mor lever."

Den gamla bondkvinnan – Selma Lagerlöf

Sammanfatta texten med fem meningar.

Kan man se att Nils Holgersson förändras i texten?

Berättas texten kronologiskt, alltså från början till slutet?

Hur märker man i berättelsen att Nils är en liten pyssling?

Ge exempel på stilgrepp i texten (t.ex. liknelser¹, evidentia², upprepning av ord och plantering³).

Är texten typisk för sin epok? Motivera.

¹ Något jämförs med något annat med ordet "som": "Min älskling du är som en ros."

² Förstärkning av sinnena.

³ Författaren antyder att något ska hända senare i texten, för att göra läsaren nyfiken.

Den gamla bondkvinnan – Selma Lagerlöf

Ur de nationella kursmålen:

Eleven skall

ha tillägnat sig och ha kunskap om centrala svenska, nordiska och internationella verk och ha stiftat bekantskap med författarskap från olika tider och epoker

kunna jämföra och se samband mellan litterära texter från olika tider och kulturer

Uppgiften betygssätts inte eftersom den ingår arbetsmomentet 1800-talet, som avslutas med ett prov.